

levelében is van utalás. „Az Internálótábor kórházában fekszik súlyos betegen és a család engedélyt kapott a Parancsnokságtól, rendkívüli gyógyszeresomag küldésére.”¹⁹

Nincs kizárva, sőt, látva a kommunista börtönrendszert, szinte biztosra vehető, hogy a júliusban történt kihallgatása során is alkalmaztak vele szemben erőszakot. Testvérági leszármazottaktól tudom, hogy az internálótáborban történt látogatásuk alkalmával testvéreinek nem merete mondani, csak mutatta, hogy az egész teste fekete, és azt is, hogy a fogait kiverték. A vallatásnál alkalmazott erőszaknak, kínzásoknak legfőbb célja az volt, hogy vallomáshoz, mégpedig kedvező vallomáshoz jussanak.

Az internálótáborban júliusban történt kihallgatásáról külön jegyzőkönyv nincs, de van egy összefoglaló jelentés: Kistarcsa, 1952. július 23. Részlet e jelentésből:

„Elítélésének és internálásának az oka demokráciaellenes tevékenység és izgatás volt, melyet Kerekegyházán követett el, 1948-ban az iskolák államosítása alkalmával. A mai napon lefolytatott kihallgatása alatt végig tagadott és igyekezett magát népi demokráciához hű papnak feltüntetni.

*J a v a s o l j u k: Vári Ferenc internált r. k. pap további internálását.*²⁰

Vári Ferenc 1953. szeptember 10-én szabadult a kistarcsai internálótáborból.

Mielőtt Vári szabadult volna az internálótáborból, aláírták vele, hogy az ott átélt történeésekről nem beszélhet: „Tudomásul veszem, hogy az internálótáborral és a táborban lévő személyekkel kapcsolatos minden hír vagy adat állami titkot képez.”²¹

Vári Ferenc szabadulását követően kórházi kezelésen, sérvműtéten esett át. Felépülését követően, 1953. november 1-től haláláig Szentesen a Jézus Szent Szíve-templomban folytatta papi hivatását. Egyháztörténetünk nagy személyisége volt, ami naggyá tette őt az az, hogy az egyházi iskoláink államosításakor szilárd hitével, kitartásával, elvhűségével tökéletesen tolmácsolta Mindszenty József bíboros-hercegreprimás elvárásait.

Szalai József

Dr. Bodonhelyi József református lelkész emlékezete

Dr. Bodonhelyi József református lelkész, a hittudományok doktora, a Teológiai Akadémia professzora, az Országos Református Zsinat tagja, a Dunamelléki Református Egyházkerület és a Budapest Északi Református Egyházmegye tanácsbírája, az Aberdeeni Egyetem díszdoktora fülöpszállási gazdálkodó családból származott. Édesapja Bodonhelyi Sándor földműves volt, aki nyolc kat. hold 335 négyszögöl földecskéjén gazdálkodott. Édesanyja, akihez nagyon szoros kötődés fűzte, Gubacsi Zsuzsanna volt. Elsősülött fiúként a családba Sándor érkezett 1906-ban. Bodonhelyi Józsefet 1909. március 15-én, éppen 110 éve segítette a világra Bíró Imréné bába néni. Bizalmas baráti körben nemegyszer tett bizonyosságot átszellemült arccal, mennyire predesztinációs eseménynek látja, hogy születésnapja március idusa, március 15-e. Eötvös Sándor lelkész úr előtt keresztszülei, Meleg Lajos és

19 ÁBTL. 3. 1. 9. V-77140 Vári Ferenc és társai ügye.

20 ÁBTL. 3. 1. 9. V-9443 Vári Ferenc pere.

21 ÁBTL. 3. 1. 9. V-9443 Vári Ferenc pere.

Dutka Eszter tartották keresztvíz alá. Az Állami Elemi Népiskola alsó négy évfolyamát szülőfalujában végezte. Igazgatója Széll István volt. Tanítói lehetek: Nyerges Dániel, Sólyom Mária, Járányi Emília, Tömösközi László. 494 gyermek járt akkor iskolába. Ő már az új, ma is működő emeletes épületben, és a református templomban szívta magába a zsoltrók levegőjét, az erőteljes kálvinista kegyességet, izzó hazaszeretetet.

Dr. Bodonhelyi József

A négyosztályos elemi iskola után 1920. szeptemberben felvételt nyert a Tisza István Református Kollégiumba Kecskemétre. Itt már kivételes képességei is jelentkeztek. Okos és derék diák volt, nyolc éven át jeles tanuló, ő az osztály példaképe tanulmányi eredményben és magaviseletben egyaránt. Osztályfőnöke Baracska Gyula, igazgatója dr. Garzó Béla volt. Kitüntetéssel érettségizett, öt tantárgyból jeles eredménnyel 1928. június 25-én. Kiegészítő érettségi vizsgálatot tett görög nyelv és irodalomból szintén jelesen, de már Debrecenben 1929. június 13-án. Ugyanis 1928 őszén beiratkozott a Debreceni Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karára. Miután a szülők anyagi helyzete nem tette lehetővé tanulmányi költségeinek teljes biztosítását, tandíjmentesség iránti kérelmet nyújtott be, amelyhez szükség volt szegénységi bizonyítvány mellékelésére. Ezt meg is kapta Fülöpszállás főbírájának aláírásával. Eszerint „*Bodonhelyi József vagyontalannak, társadalmi állásához képest szegénynek minősítették.*”¹

A debreceni egyetemen életre szóló iránymutatást kapott két híres professzortól, Révész Imrétől és Csicsz Sándortól. Rendkívül szorgalmasan tanult, minden vizsgáját jeles eredménnyel tette le. Ennek köszönhetően már egy év múlva, 1929 őszén ajánlatot kapott Erdős Károly lelkész úrtól egy kétéves amerikai tanulmányi ösztöndíjra Daytown-ba, a teológiai akadémiaira. Erről levélben értesítette szüleit, s a tőlük kapott kérdésekre válaszolva a következőket írta: „1929. október 13. *Kedves jó Szüleim és Kedves Sanyi bátyám! Édesapám levelére, amennyiben tudok, a következőkben próbálok meg válaszolni. Az egyetem neve DÉTON (angolul: Daytown = Napváros). Lakás és koszt az internátusban van. Ez a hely ösztöndíjas hely. Az ösztöndíj ebből áll: ott Daytownban ingyen lakást és ellátást, a teológián díjtalan tanulást adnak két éven át... Arra a kérdésre, hogy miért Amerikába kell menni, azt felelhetem, hogy a teológiának ösztöndíjas helye egyedül csak Amerikában s ott is Daytownban van, ahova tanpályáról mehet ki az ifjú. Minden évben egy megy ki felváltva: egyik évben Debrecenből, másik évben Sárospatakról. Jövőre mi következünk, s ha én nem vállalkozom, akkor mást küldenek. Tehát a kimenés nem kötelező, csak jó lenne. Fájna nagyon, ha magamnak kellene határoznom, úgyhogy föltétlenül biztos választ tessenek írni. Én szívesen maradok itthon is, ha csak egy szóval azt mondják Édesapámék, hiszen előre nem tudhatom, hogy fog beválni és szívesen megyek, ha úgy akarják.*”²

Három hét múlva, aggódó levelükre válaszolva, 1929. november 4-én írta: „*Drága jó Szüleim és kedves Bátyám! Teljes lelki felindulással fogadtam én is Erdős főtiszteletű úr fölhí-*

1 Idézet a család birtokában lévő eredeti dokumentumból.

2 A családi irattárban őrzött eredeti levélből.

vását. Ha van valaki, aki szeret otthon lenni a szülői házban, úgy én vagyok az. S épp ezért mikor tudomást vettem erről a nagy útról, legelső sorban is ez az akadály jutott eszembe: a hazulról való hosszú távollét. Különösen Édesanyámra gondoltam, mivel tudom, hogy milyen aggodással kíséri minden lépésemet, milyen hatással van rá a legkisebb bajunk. Sőt eszembe jutott az is, hogy még Debrecent, sőt Magyarországot is fájna itt hagyni. Mindez fájna, de ... de nekem nem lehet, nem szabad így gondolkoznom. Az Isten, aki él s akinek az ügyére feltettem az életemet, nem fogja engedni, hogy ebből az én utamból fájdalom származzék, akár családunkra, akár reám. S éppen ez az erős hit az, amely leküzdeti velem azt a gondolatot, hogy Édesanyám egészségének veszedelmét jelentené ez az én utam. Ez a lépés határozó fontosságú lehet az életemben. Olyan alkalom, mely soha többé nem kínálkozik újra. Ha kimegyek, a külföld sok szépsége, az amerikai egyetemek ideális rendszere talán oda segíthetnek, hogy teológiai tanár is válhatok belőlem. Itthon azonban a rengeteg óraszám mellett, mely megőrli az idegeinket, mégis csak oly kevés tudást és értéket tudok elsajátítani, hogy szerény falusi papnál nem vihetem többre. Az egész jövőmd, s ezzel a szüleim jövődjé és családjáé kívánja, sőt parancsolja, hogy hozzuk az elválás – igaz, hogy nagy, de mégis szent – áldozatát... mivel ettől a vállalkozástól egész jövőm függhet és semmi veszedelemmel nem jár az út, még egyszer fölteszem kérés formájában a kérdést, bár Édesanyám leveléből tisztán látom, hogy nem akarnak kiengedni. S valóban, ha Édesanyám úgy érzi, hogy egészségi kockázat nélkül nem tudná elviselni a távollétemet, akkor egy szavam sincs többé. Én, mint fiuk, most engedélyt kérek és biztosan hiszem, hogy az válik javamra, amit szüleim megfontolt bölcsessége jónak ítél. Tessék fontolóra tenni még egyszer, amiket most megírtam és akkor – lehetőleg minél előbb – tessék megírni úgy, hogy engednek-e vagy nem, mert én ilyen ügyben magam nem dönthetek és szülői beleegyezési nyilatkozat is szükséges hozzá.”³ Édesapja szülői féltésből fakadóan nem engedte ezt az utazást, mondván, hogy ott az a nagy víz, és belefutad a tengerbe.

1932. szeptember 25-én „jelesen képesíttetnek és segédlelkézi szolgálatra alkalmazhatónak”⁴ nyilvánították a hittudományi karon. Ez volt I. lelkészsképesítő bizonyítványa. A nyári szünetben három hónapig Tiszaadonyban volt segédlelkész. Innen, a tiszaháti kis faluból a következő levelet írta szeretett szüleinek: „Kedves jó Szüleim! Szombaton délben megkaptam a csomagot. Vásárosnaményból Szalkára postakocsi hozta, onnan meg a mi kisbírónk, aki egyszersmind postás is, a vállán. Ez a magyarázata, hogy a csomagban, ami csak összetörhetett összetört. A fehér szilvából lekvár lett. Más baj nem történt, ez se okozott kárt, még a tekintetes asszony különben minden dicséretet megérdemlő tortája nyomódott össze. De azért mégis volt öröm a csomag felett, és ha nem is a fél falu, de sokan megtudták, hogy csomagom jött. Adtam a háziasszonynak, a hátulsó szomszédunknak és a takarítómnak is. Küldtem át a nagytiszteletű úrhoz, aki azonban nem igen evett belőle, mert most megint igen gyöngén van... Eddig sok gondom volt a dolgozattal. Szombaton írtam a 160. oldalt, még a befejezés hiányzik, most meg már sürget az idő és következik a szóbeli vizsgára készülés. A prédikációim is gonddal járnak, bár más oldalról megfelüdülést jelentenek nekem. Most már kezdenek jobban járogatni az emberek is a templomba. Hétköznap is vannak 25–30-an, ami egy 700 lelkes gyülekezetből szép szám. Tegnap délután pedig csaknem egészen tele volt a templom.”⁵

Mivel időközben felvételt nyert a Halle-Wittenbergi Egyetemre, 1932. november 11-től 1933. július 15-ig, tehát egy tanéven át a német egyetemen bővítette ismereteit. A nyári szü-

3 Az 1929. november 4-én írott levélből (eredeti a család irattárában).

4 Kivonat a bizonyítványból.

5 Idézet a család birtokában lévő eredeti levélből.

net után ismét külföldre, Skóciába vezetett útja. 1933. októbertől 1934. júniusig az aberdeeni egyetem hallgatója volt. „*Mint pillangó a bábját, kinövi a híres debreceni egyetemet, s más virágok, más világok felé száll. Halle és Aberdeen következik: Schiller és Shakespeare nyelvén beszél, prédikál és előad. Immár nem diák többé, hanem figyelemfelkeltő fiatal tudós. Doktora a hittudománynak*” – írták róla egy megemlékezésben.⁶ Egy év itthoni tartózkodás következett, amely idő alatt a budapesti tisztviselőtelep segédlelkészeként teljesített szolgálatot. 1935 októberében ismét az angol egyetemen, Aberdeenen találjuk 1936 júliusáig. Itt szerezte meg a filozófiai bölcsészdoktori címet. Hittudományi doktori tudományos értekezésének címe: *A superintendentensi intézmény a skót református egyházban*. Ugyanez az egyetem 1960-ban tiszteletbeli doktori méltósággal is kitüntette. Révész Imre professzor úr a következőt írta ekkor levelében neki: „*Kedves Józsi Öcsém! A dolgozatot a legnagyobb örömmel és helyesléssel olvastam el; azt a legkomolyabb tudományos munkának tartva, mely úgy a skót, mint a magyar református egyháztörténet megértését nagyban elmélyíteni hivatott. Szívemből gratulálok hozzá és őszintén büszke vagyok, Istent dicsőítve az én egyik legkedvesebb tanítványomra.*”⁷

Az angliai tanulmányok után hat hónapig Zuglóban, majd másfél évig a Budapest Kálvin téri református templomban segédlelkészként szolgált. Közben 1937. október 8-án Debrecenben középiskolai református vallásstanári vizsgálatot tett. Így két évig óraadó vallás-tanár lett a debreceni és budapesti református gimnáziumban. 1938. május 15-én hazatért szülőföldjére, a Fülöpszálláshoz közeli Orgoványon lett rendes lelképásztor. Lelkészi beiktatásán dr. Ravasz László püspök mondott beszédet a református templomban. A templomból kiszorult több száz főnyi hallgatósnak a szabadban hirdette az ígét gr. Haller Gábor, hiszen Budapestről és a környező községekből nagyszámú küldöttség érkezett.

Ez az év még egy csodás eseményt is tartogatott Bodonhelyi József számára. 1938. szeptember 14-én a debreceni egyetem hittudományi kara előtt doktori szigorlatot tett summa cum laude (színötös, kiemelkedő, legjobb) fokozattal. Ez után a szaktanárok tettek javaslatot doktorrá avatása iránt, melyet a kar örömmel teljesített. Így 1938. december 15-én délelőtt 11 órakor a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem tanácsa az egyetem aulájában tartott ünnepélyes egyetemi közgyűlés keretében a református hittudomány kormányzógyűrés doktorává avatta. Vele együtt két bölcsészettudományi és két jogtudományi doktort avattak. Dr. Makkai Sándor hittudományi kari dékán így méltatta Bodonhelyi József lelképásztor munkásságát. „*A 29 éves fiatal tehetség a kecskeméti református gimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait végig kiváló eredménnyel. Hasonlóképpen kitüntetéssel tanult a hittudományi karon, külföldi egyetemen Skóciában bölcsészdoktori oklevelet szerzett. A disszertációjában írt egyes értékes észleleteivel magát a skót egyház tudósait is megelőzte.*”⁸ Horthy Miklós kormányzó úr öfőméltósága helyett képviselője, dr. Zsindely Ferenc államtitkár jelenlétében történt a kormányzógyűrés doktorrá avatás; aki elmondta, hogy öt kiválóan képzett, tehetséges magyar fiatalért ez a legmagasabb kitüntetés. De mi is az a kormányzógyűrés? Az I. világháborút követően, egészen 1944-ig, mintegy negyed századon át „*sub auspiciis gubernatoris*” néven került sor „*államfői védnökség alatt*”, pontosabban az államfői funkciót betöltő kormányzó (Horthy Miklós) „*pártfogásával*” történő doktorrá avatásra. Ennek feltételeit miniszteri rendelet szabta meg, melynek értelmében a doktorjelölt kitüntetéses doktorrá avatására a kormányzó előzetes

6 Dr. Boross Géza visszaemlékezése a Károly Gáspár Református Egyetem honlapján.

7 Levél a családi irattárból.

8 Részlet dr. Makkai Sándor hittudományi kari dékán ünnepi beszédéből.

„legfelsőbb” engedélye alapján került sor. Az államtitkár elmondta: „A doktorrá avatás mindenkor nagy ünnepe az egyetemnek. Olyan öröm, amelyből egyformán veheti ki részét az ifjú doktor és a tanári kar, mert a tanár tanítványa tudományos eredményében saját maga sikerét is méltán ünnepelheti. Nagyobb ünnepe alig van az egyetemnek, mint az államfő legfelsőbb támogatása mellett történő doktorrá avatás ünnepe.”⁹

1942. február 1-én hittudományi professzora lett a Budapesti Református Teológiai Akadémiának a Gyakorlati Tanszéken. Egyik tanítványa így emlékezett rá „Munkássága mérföldkő tanszékünk történetében. Általa újra megelevenedett a református lelkészképzésben a puritán szellem. Bodonhelyi József egyházunk nehéz évtizedeiben is hű maradt a Bibliához, Kálvinhoz és a puritán teológiai örökséghez. Az egyre élesedő antiklerikalizmus félelmetes éveiben is példaadó módon képviselte Isten szolgálatának református követelményeit: az érett hitbeli döntést, a református aszkézist, a szent életre való törekvést, mindenekelőtt azonban Isten igéje feltétlen tekintélyének elismerését. Mi, tanítványai előadásai által ismertük fel, hogy nem a Biblia áll a mi kritikánk alatt, hanem nekünk kell szüntelenül a Biblia kritikája alá állni. [...] Ő ébresztett rá, mennyire nem mindegy, milyen vezérszemponthoz szerint történnek a gyülekezetben a lelkészi, a presbiteri és egyéb szolgálatok [...] Ő vezett rá arra a felismerésre, hogy a gyülekezeti szolgálatoknak alapvető bibliai szempontjai vannak, melyek büntetlenül nem mellőzhetők. Bodonhelyi József professzori munkássága az egyház tendenciózus sorvasztása idején inspirációja volt az egyházépítésnek, a misszió és a diakónia gyakorlásának. Tőle tanultuk meg, hogy az evangélium hirdetésének egyetlen hiteles pecsétje a szeretetszolgálat.”¹⁰ Világszínvonalú professzori tevékenységet fejtett itt ki és Moody jelmondatát vallotta: „A jó szolgálat jutalma a még több szolgálat.” Ezért vállalta magára éveken át az akadémia gazdasági felügyelőtanári, később prodékáni tisztét is. El látja a budapesti lelképásztorok igehirdetési munkaközösségének főtitkári feladatait; betölt különböző egyházközségi, egyházmegyei és kerületi, majd zsinati tisztségeket. Végzi az országos teológiai tanulmányi munkák egyik irányítójának szolgálatát.

1945. december 27-én házasságot kötött Varga Zsuzsannával, akinek édesanyja Erdős Mária, édesapja dr. Varga Zsigmond debreceni teológiai professzor, vallástörténész volt. Házasságukat a Jóisten kettő leánygyermekkel áldotta meg. 1946-ban Márta, 1948-ban Zsuzsanna született, akik még ma is élnek. 1961 novemberétől haláláig, 1965. októberig a Kálvin téri református templom szószékéről hirdette Isten igéjét. Így lett Nagy-Budapest, sőt, az ország prédikátora. Igehirdetéseire nagyon sokan emlékeznek a mai napig.

De milyen igehirdető is volt ő? Dr. Boross Géza professzor szerint: „Ha tartalmi vonását nézzük, akkor reális, mélyen hívő, mondhatni lelkigondozó igehirdető volt. Ha a formai sajátosságát tekintjük igehirdetéseinek, legjellemzőbb a kristálytisztá logikai építkezés. Jellemző volt prédikációira a diakóniai lendület. Ez a lendület valósággal átizzik igehirdetésein. Gyakorlati teológiai előadásaiban szerette idézni Lőhe intését: A liturgus legyen az áhítat égő lángja! És Ő, felejthetetlen professzorom csakugyan az volt a szószéken, az áhítat égő lángja. Amikor jómagam Lőhéről tartok előadást, mindig megállok egy percre, s elmondom tanítványaimnak, hogy én ismerhettem egy ilyen embert, Bodonhelyi Józsefet.”¹¹

1965. október 24-én 10 napos rövid, de súlyos betegség után visszaadta lelkét teremtményének. Földbe gyökerezett lábbal torpant meg mindenki a hír hallatán. Tanakodva, tűnődve, hogy hogyan történhetett meg ez, s vajon miért?

9 Idézet Zsindely Ferenc államtitkár beszédéből.

10 Dr. Boross Géza írása a Károly Gáspár Református Egyetem honlapján.

11 Dr. Boross Géza már idézett írásából.

Temetésén, október 29-én Szamosközi István püspök úr hirdette az igét ravatalánál. „Légy erős! Mintha ezt az ihletést csókolta volna a Teremtő Bodonhelyi József szép, széles homlokára, mikor kilépett a fülöpszállási családi otthon egyszerű kis kapuján, küldetésének útjára. A kecskeméti főgimnázium hittanóráinak tanulsága és kiskunsági fehér templomaink prédikációi nem hiába hívogatják Krisztushoz, kora ifjúságában találkozik már vele. Él a Krisztus erejével! Ez avatja korán komollyá: dolgozni csak teljes odaadással tud, nála életforma a költői vallomás: »dolgozni csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen, úgy érdemes.«” A püspök úr, folytatva búcsúztatóját, így szólt: „Legtöbbször, amikor haza indult Fülöpszállásra, bejött előtte hozzám elköszönni. Ilyenkor Rólad beszélte, kedves édesanyja, s Rólad, szeretett testvére, Sándor. A híres professzor ekkor már gyermek volt csupán, és testvér. Vakációra készülő diák. Petőfi sorstársa, aki egy kiskunsági szobácskába toppan, hogy anyja ajkán csüggjön szótlanként, mint gyümölcs a fán. Az anyával, a testvérral és az ősi földdel való találkozás, ez az ánthéuszi erővétel mindig frissen adta vissza nekünk a református professzort, a modern hittudóst: a mi Józsefünket. Most pedig mi adjuk vissza Őt az anyaföldnek: megrendítő áldozat! Árván maradt a család, de árván maradtatok Ti is, ötvennégyen budapesti teológusok. Gyászolnak az eklézsiák, és gyászol a Zsinat. Némán roskad magába ez a gyülekezet is, melyet hatalmas, élő koszorúként font Isten e koporsó köré. A megelevenítő Krisztusért szálljon szent nevére dicséret, dicsőség, tisztesség és hálaadás.”¹²

Dr. Boross Gézától vett idézettel fejezem be megemlékezésemet. „Egyszer a névnapján (József napkor) mint a szeminaristák szónoka azzal az igével köszöntöttem Őt: »Azon örüljétek, hogy a Ti neveitek fel vannak írva a mennyben!« Most, amikor immár hitünk szerint bizonyára része van ebben az örömben, úgy érzem, hogy volt tanítványai nevében szabad megáldani emlékezetét Dániel igéjével: Az értelmesek pedig fénylenek, mint az égnek fényesége; és akik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok fénylenek örökkön örökké.”

Varga Istvánné Fajsi Mária

Dr. Bodonhelyi József fő művei. A superintendensi intézmény a skót református egyházban. Beke Ny., Debrecen, 1938; Az angol puritanizmus lelki élete és magyar hatásai. Pannonia Ny., Debrecen, 1942; A puritán ébredés igehirdetésének néhány elvi szempontja. Theologiai Szemle 20. évf. 1944. 1. sz. 22–33.

12 Szamosközi József püspök temetési igehirdetése.